

BİLECİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Sempozyum ve Konferanslar Serisi: 2

ULUSLARARASI KARAY ÇALIŞMALARI
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
(5-8 NİSAN 2010)

INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON THE KARAITE STUDIES
PROCEEDINGS
(05-08 APRIL, 2010)

© 2011 Bilecik Üniversitesi Yayınları

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Bilecik Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır.
Kitabın tümü ya da bölümü/bölmeleri Bilecik Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik,
mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

© Copyright 2011 by Bilecik University.

All rights reserved. No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronic,
optical, mechanical or other means without the written permission of the Bilecik University.

1000 adet basılmıştır.

Temmuz 2011

ISBN:

978-605-61571-3-4

KAPAK TASARIMI:

B.Ü. Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

BASKI VE CİLT:

ERTEM BASIM Ltd. Şti. -ANKARA
Tel: (0312)284 18 14 Faks: (0312) 284 31 66

ULUSLARARASI KARAY ÇALIŞMALARI
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ
(5-8 NİSAN 2010)

INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON THE KARAITE STUDIES
PROCEEDINGS
(05-08 APRIL, 2010)

EDİTÖRLER:

Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Yrd. Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

BİLECİK/TÜRKİYE-2011

**“Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri” kitabı
T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın
katkılarıyla bastırılmıştır.**

Bu eser “Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu” kapsamında sunulan bildiriler ile oluşturulmuştur. Eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu bildirileri sunan araştırmacılara aittir.

This book is composed of the papers presented at the “International Symposium on the Karaites Studies”. The scientific responsibility of the articles belongs to the researchers.

KURULLAR / BOARDS

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION BOARD

- Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
- Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
- Yrd. Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

DANIŞMA KURULU / SUPERVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK
- Prof. Dr. Abdülkadir DONUK
- Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ
- Prof. Dr. Eva Csato JOHANSON
- Prof. Dr. Geza DAVID
- Prof. Dr. Haluk SELVİ
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR
- Prof. Dr. Hicran YUSUFOĞLU
- Prof. Dr. İlber ORTAYLI
- Prof. Dr. Larysa CHOVNİYUK
- Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
- Prof. Dr. Peter GOLDEN
- Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ
- Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU
- Prof. Dr. Valentin KEFELİ
- Prof. Dr. Yuri KOCHUBEY
- Doç. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
- Doç. Dr. Hakan KIRIMLI
- Doç. Dr. Iryna M. DRYGA
- Doç. Dr. Osman KARATAY
- Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
- Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÜREKLİ

Salih YILMAZ <i>Karay (Karaim-Karaite) Türklerinin İsrail'e Göç Serüveni: Sonun Başlangıcı</i>	511
Valentin KEFELI <i>International Institute of Crimean Karaites (Karaims) 2003-2010</i>	521
Yuri KOCHUBEY <i>The Qaraite Studies in Ukraine</i>	533
Таймаз Борис СЕМЕНОВИЧ <i>Новейшая История Крымских Караимов Бывшего СССР в Фотографиях</i> ...	539
Éva Á. Csató JOHANSON <i>Karaim Summer Language Schools in Trakai 2003-2010</i>	571
Ирина Дрига <i>Лексика Крымско-Караимского Писенника Коджака 1950-Х Років</i>	583
Semra ALTIKULAÇ <i>Karay Türkleri ve Karay Edebiyatı</i>	603
Timur KOCAOĞLU <i>Mykolas Firkovičius'un Eserlerinde Karaycanın Cümle Yapısı</i>	613
Markas LAVRİNOVIČIUS <i>Büğüngü Lituanın Karayların Karay Tili</i>	627
Mustafa ŞENEL <i>Kırım Karaylarının Atasözü ve Deyimlerinde Göçebeliğin İzleri</i>	639
Fatih ŞAYHAN <i>İbrani Harfli Türkçe Metinlerin Transkripsiyonuna Dönük Bazı Tespit ve Öneriler</i>	667
Ayşegül AYDIN <i>Karay Masallarının Formel Yapısı</i>	677

İclal KÖKLÜ <i>Halk Hikâyelerinde İctimai Hayat ve Karay Aşık Garip Hikâyesinde İctimai Hayat Tezahürleri</i>	691
Natalya BUDNİK <i>Kırım Karay Halk Masallarının Giriş Şekilleri</i>	699
Композитор Аврагъам Кефели <i>Проблематика Современного Композиторского Подхода к Музыкальному Фольклору. Пути Поиска на Примере Караимского Фольклора</i>	711
Oksana Tyshchenko-MONASTYRSKA <i>The Impact of Cultural Linguistic Environment on the Folklore of Karaims</i>	743
Gerşom QIPRIŞCI (TZIPRIŞ) <i>An Essay on the Qara'im and Qara'ism As A Civilization</i>	751
Peter CHEREMUSHKIN <i>Azary Kodzhak: Entering the Private World of A Non-Conformist Artist</i>	763
Hayim Khan MALKHASY <i>Караимская "Умма"</i>	773
Gerşom QIPRIŞCI (TZIPRIŞ) <i>An Interaction Between Qara'ism and Islam</i>	779
Давид ТИРИЯКИ <i>Караимские Брачные Договоры в Фондах Караимского Музея Города Евпатории</i>	795
David TIRIYAKI <i>Zur Lage Der Burg "Bur-Q" Im Briefe Des Chasarenkönigs Joseph</i>	809
David (Viktor) TIRIYAKI <i>Complex of the Karaite Kenasa in Yevpatoria</i>	815

KIRIM KARAYLARININ ATASÖZÜ VE DEYİMLERİNDE GÖÇBELİĞİN İZLERİ

Mustafa ŞENEL*

Türkler son derece hareketli bir toplum olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Ana yurtları olan Orta Asya'dan başlayarak göç hareketlerini sürekli olarak devam ettirmişlerdir. Bu durumun sebebi ise nüfusça sahip olunan yoğunluktur. Türklerin nüfuslarının çokluğu ve hareketli bir hayat sürmeleri, onları dünya tarihinde çok önemli roller oynar hale getirmiştir.¹ Bu bağlamda geniş bir bozkır olan Orta Asya'da yaşayan Türklerin göçebe bir yaşam sürmeleri doğal olacaktır. Zira yaşanan coğrafyanın şartları, yaşam tarzını belirleyen temel etkidir ve dolayısıyla geniş otlaklara sahip bir coğrafyada yaşayan Türkler de bu coğrafyanın şartlarıyla göçebe bir yaşam tarzı benimsemiş ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.

Bilindiği gibi, Türklerin ana yurdu olarak nitelendirilen bölgenin coğrafi karakteri ülkenin hemen her yerinde büyük bir benzerlik göstermekteydi. Bazı yer altı sularının yarattığı tarım ve terleşme bölgeleri, Seyhan, Ceyhun gibi ırmakların suladığı verimli arazilerin dışında ülke, tamamen bozkır ya da çöllerle kaplıydı. Bu coğrafi özellikler Türkler için zorunlu olarak sadece göçebe kültürüne elverişli bir zemin hazırlamıştır. Türk kabileleri, bir bölgede belli bir süre kaldıktan sonra kuraklığın baş göstermesi,

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü -KARS, e-mail: msenel@kafkas.edu.tr

* Öğretim Üyesi, Kafkas Üniv. Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü -KARS, msenel@kafkas.edu.tr

¹ Gülçin Çandarlıoğlu, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları" 18 Mayıs 2007 (<http://turkmilleti.wordpress.com>)

yaşam koşullarının bozulması, düşman istilaları ya da kuvvetli kabilelerin baskıları sonucunda başka bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır.²

Göçebeliliğin Türk kültüründeki önemi bu kavramı, Türklerin daha çok, kendi evine yakın olan bölgelere gidiş ve geliş için kullandıkları söz haline getirmiştir.³ Elbette ki Türkler, uzak, yabancı coğrafyalara da göç eden bir toplumdur. Ancak bu tür göçler devlet eliyle yapılmaktaydı.⁴ Göçebe yaşam Türk toplumu için büyük bir tutku ve vazgeçilemez bir alışkanlık durumuna gelmiş, yazları ve kışları geçirmek üzere Türkler, devamlı olarak göçler yapmış ve bunu Türk kültüründe bir yaşam tarzı haline getirip mühim bir yere taşımışlardır.

Göçebe kelimesinin "göç-oba"dan veyahut da Farsça "göç-ave" den geldiğini söyleyenler vardır. Fakat bu deyim, artık bugünkü dilimizde eski ve iyi manasını kaybetmiştir. Osmanlılarda, göçer evli, göçkün, göçkücü sözleri daha geniş olarak yayılma göstermiştir.⁵ Özellikle de modern yaşamın baskısı bu göçleri daha da çekici kılmaktadır.

Atlı-göçebe yaşam tarzı, Türk insanının karakterine yansıyan ve onun temel özelliği haline gelmiş bir yaşam tarzıdır. Göçebeliliği benimseyen Türk toplumu, sürekli olarak yer değiştirmiş ve farklı yaşam tarzı olan pek çok insanla karşılaşmıştır. Bu durum göçebe Türk toplumunun hoşgörülü bir toplum olmasında etkilidir.

Göçebe Türkler yardımsever insanlardır, yüksek yaylalarda çarşılardan uzak yaşadıkları için ihtiyaç duydukları şeyleri yine başka yövrüklerden karşılamak zorundadırlar. Bu zorunluluk onlara, imcece sisteminin ve paylaşmayı çok iyi öğretmiştir. Çalışkandırlar, hayatlarını yaylalarda sürdürmek ve daha rahat yaşamak için ihtiyaç duydukları şeyleri kendileri üretmek zorundadırlar. Bu yüzden her yövrük obası aslında bir tür bütünleşmiş fabrika gibi çalışır. Peynir, yağ, yoğurt yaparlar, koyunlarından yün elde ederler, bu yün ile kilim, halı, çadır çulu, pantolonluk kumaş dokurlar, kazak

eldiven, çorap gibi giysiler örerler, deriyi işler, post, çarık, çanta, peynir tuluğu yaparlar. Kısacası her yövrük obası bağımsız bir ekonomik birimdir. Yövrükler temiz insanlardır. Yövrükler özgürlüklerine de düşkünlüdürler, Özgürlükleri için tehlike olarak gördükleri ev-bark, tarla-bahçe sahibi olma işine hiç meyletmemişler, Anadolu'nun uçsuz bucaksız yaylalarında dolaşıp durmuşlardır.⁶

Onlar, arabalar üzerinde veya atlarla taşıdıkları çadırlarını hayvanları için elverişli yaylalara götürüyor, mevsimlere göre yer değiştiriyorlardı. Bu sebeple Çinliler eski Türklerle "Arabaları Yüksek Tekerlekli Kavimler" adını vermişlerdi.⁷ At yetiştiriciliği, onların bakımı, arabaya koşulmak için hazırlanmaları, tedavileri gibi konular Türkler için dinamik, baş döndürücü ve süratli bir yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır. Öyle ki, göç ve akınların hep hızla yapılması gerekmiştir. Düşmanların da çok hızlı olduğu hesaplandığında, kazanmak için süratli ve disiplinli olmak Türkler için büyük önem kazanmıştır. Dış tehlikelere karşı daima tetikte bulunma zorunluluğu nöbetçilik ve gözcülüğü sadece askerliğin değil, sivil hayatın da bir gereği haline getirmiştir.⁸

Göçebe yaşam tarzının sanat üzerinde de büyük etkileri olmuştur. Bunun başını da dokumacılık, yüncülük ve dericilik çekmektedir. Sürekli olarak doğayla etkileşim içerisinde olan göçebe halk için keçenin büyük önemi vardır. Keçe, göçebelilerin kullandıkları çadırların iç döşemelerinde binek hayvanlarının teçhizatında, soğuktan korunma amaçlı olarak giysilerde yaygın olarak kullanılmıştır.⁹ Ayrıca göçebe yaşam tarzı dil ve edebiyatın zenginleşmesinde de son derece etkili olmuştur.

Türk milleti genel itibariyle göçebe bir yaşam sürmüş ve doğal olarak da bu yaşam tarzını bütün Türk boyları benimsemişlerdir. Çünkü bütün Türklerin ortak bir geçmişi ve vatanları vardır. Dolayısıyla Türk dünyası halkları birbirlerine son derece güçlü duygularla bağlıdır.

² Aybars Pamir, "Orta-Asya Türk Hukukunda 'Töre' Kavramı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara,2009,s. 360, (Eski Türklerin ana yurdu Orta Asya'nın coğrafik özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Coşkun Üçok :Ahmet Mumcu; Gülnihâl Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 2006, s. 18.)

³ Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş I, Kültür Bakanlığı Yay.,İstanbul, 1978, s.5

⁴ Bahaeddin Ögel, age.,s 5

⁵ Bahaeddin Ögel, age.,s.5

⁶Yüksel Sayan, "Göçebeliliğin Mirasçuları: Yövrükler", Doğa,Çevre ve Kültür Dergisi,S.2,(Nisan-Haziran)İzmir, 2004 (<http://www.ekolojimagazin.com>)

⁷ Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, T.D.A.V. Yay., C:II,İstanbul , 1971, s. 15

⁸Bahaeddin Ögel,age.,s.16-18

⁹ Türklerde dokumacılık,yüncülük ve dericilik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş 5, Kültür Bakanlığı Yay.,s.153-169

Kırım Karayları da Kırım'ın yeri halkı olarak göçebeliği benimseyen bir topluluk olma özelliği gösterir. Ortak kan bağı, dil ve gelenekleriyle kendi etnik kimliklerini kabul eden, başka Türk boylarıyla kan bağı olan, orijinal ve bağımsız kültüre sahip, ana yurtları Kırım'a karşı derin bir bağlılıkla özel duygular besleyen bir halktır. Bu özel duygular arasına dini nedenlerin varlığını da yerleştirebiliriz. Karaylar başka halkların da Kırım'la özdeşleşmesine saygı duymaktadırlar. Hazar Kağanlığı'nın bakiyeleri olarak kendilerini bilir ve tanımlarlar.¹⁰

Karay Türklerinin tarihleri bakımından Hazarlara bağlı oldukları iddia edilse de, Hazar dili için bugün elde pek malzeme olmadığından birleştirme şimdilik dayanaksız kalmaktadır. Fakat Karay Türkçesi, tipik bir Kıpçak lehçesidir. Yalnız cümle kuruluşunda, tıpkı Gagavuz Türkçesinde olduğu gibi Slav tesirleri göze çarpmaktadır.¹¹

Karaylar, Türk tarihinde önemli bir yeri bulunan Hazarların bünyesinde yaşamış Türk halklarından biridir. Adları, mensup oldukları Musevi mezhebinden gelmektedir. Hazarların dağılmasından sonra çoğunlukla Kırım'a yerleşmişlerdir. Bazıları XIV. ve XV. yüzyıllarda Litvanya ve Polonya'ya göç etmişler ve oraya yerleşerek bir cemaat oluşturmuşlardır. Ayrıca Hazar Devletinin yıkılmasından sonra hiçbir yere gitmeyip Kafkas dağlarında kalan ve varlığını orada sürdüren, anti Talmudist Karaim Yahudilerinin var olduğu ve bugün onların Dağlı Yahudiler olarak adlandırıldıkları da bilinmektedir. Kırım'dan ayrılan Karayların bir kısmı doğrudan İstanbul'a gelip yerleşirken, diğer bir kısmı Kırım'dan, önce Romanya'ya, oradan Edirne'ye ve oradan da İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir. Dolayısı ile İstanbul'da da bir Karay cemaati oluşmuştur. 1917 Ekim ihtilaline kadar bütün Rusya'da rahat yaşayan Karayların bir kısmı, ihtilal sonrası Kırım ve Rusya'yı terk ederek Avrupa ülkelerine, Amerika'ya ve Mısır'a göç etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşında en az 30 bin Karay Türk'ü Sovyet coğrafyasının değişik yerlerine sürgüne gönderilmiştir. Mısır'a göç edenlerin hemen hemen tamamı 1947 Kanal Savaşı'ndan sonra İsrail'e giderek Ramle

lydda bölgesine yerleşmişlerdir. Bugün İsraililer, Mısır'dan gelen göçmen Karayların Türk kökenli olmadığını söylemektedirler.¹²

Kırım Karay Türkleri bugün Kırım'da; yoğun olarak Çufut Kale, Mangup Kale, Bahçesaray, Solhat, Sudak, Kefe (Feodosiya), Gözleve (Evpatoriya) gibi yerlerde yaşarlar. Ayrıca; Armyanski Bazar, Akmescit, Alma-Tarkhan, Basarhik, Biyuk-Osenbaş, Karasubazar, koku, Or-Kapu, Taş-Corgan, Hanişkai, Habak ve Yağmurtha bölgelerinde de yaşamaktadırlar. 1800 yılında Kırım'da 4000 kişi olan Kırım Karay Türklerinin sayısı, 1914'te 8000 bine ulaşmıştır. 1979'daki nüfus sayımına göre Kırım'da 1200 olan Karay Türkü sayısı, 1989'daki nüfus sayımında 898'e düşmüştür. Nüfus düşüşünün sebebi savaşlar, kıtlık ve Rusya'nın izlediği politikadır. 1997 yılında, Karay Türklerinin anavatanı olan Kırım'da 800 kadar Karay Türkü kalmıştır.¹³

Karaylar da diğer Türk boyları gibi eskiden göçebe bir yaşam tarzı benimsemişlerdir. Mevsimlik hayatı yaşayan Karaylar, ilkbaharda hayvanlarını yaylaya çıkarır, sonbaharda evlerine geri dönerlerdi.¹⁴

Deyim ve atasözleri toplumların yaşam tarzını yansıtan dil öğeleridir. Çünkü deyim ve atasözleri yaşantılar ve deneyimler sonucu teşekkül eden unsurlardır. Doğu hayat tarzını benimseyen Karayların yaşam tarzı deyim ve atasözlerini de etkilemiştir.

Karayların hayatında deyimler ve atasözleri önemli ve özel bir yere sahiptir. 1910'da R. Kefeli tarafından aile mecmuasında bulunan 2000 deyim ve atasözünden 500 kadarını Karay dilinde ve Rusçaya çevrilmeden yayımlanmıştır.¹⁵ Diğer Türk halkları gibi Karaylar da atasözü ve deyimlerini kutsal bir emanet gibi saklamaktadırlar. Asırlardan beri süregelen din kaideleri ve duaları ile eşit tutulmuştur. Ailede ve toplumda yol gösterici olarak kabul görmüşlerdir.¹⁶

¹⁰ Erdoğan Altınkaynak, *Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yay., Haarlem, 2006, s.1

¹¹ Ercan Alkaya, "Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2,2006,s.89-99; Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara,1998,s.56

¹² Selma Gülsevin, "Karay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar", *Turkish Studies*,2007, s. 300-301

¹³ Ercan Alkaya, *age.s.89-99*; Talat Tekin ve Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri*, Simurg Yay., İstanbul, 1999, s. 127

¹⁴ Erdoğan Altınkaynak, *age.s.41*

¹⁵ Erdoğan Altınkaynak, *age.s.91*

¹⁶ Erdoğan Altınkaynak, *age.s.91*

Karayların atasözü ve deyimleri Türk halklarının atasözü ve deyimleriyle genellikle ortaktır. Ortak olmayanlar ise yerel ve ya etnik özellikler taşır.¹⁷

Atasözleri millî varlıklarımızdır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruhla işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar. Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Milletın ortak düşünce, inanış ve tutumunu belirtir, halka yol gösterirler.¹⁸

Çalışma genelinde, Kırım Karaylarının atasözü ve deyimlerinde karşılaştığımız göçebelik izlerini tespit etmiş bulunuyoruz. Göçebelige ait temel unsurları ve bu unsurları oluşturan deyim ve atasözlerini başlıklar halinde aşağıdaki şekilde belirtmek mümkün olacaktır:

At: At, Türk kültüründe son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. Orta Asya'nın geniş bozkırlarında Türkler atlarıyla göç etmişler ve dolayısıyla atlarına son derece bağlı olmuşlardır. Türk kültüründe özel bir yere sahip olan atlara Türkler, özel adlar vermiş ve onları kutsal saymışlardır.

Karaylar ata çok önem verirlerdi. At onların nakli işlerinde, savaşta ve ev işlerinde ilk yardımcılarıdır. XIX. Asırda Kırım'a, Çift Kale'ye gelen imparator ailesine, gezintilerinde kullanması için bazen Kırım Karayları temin ederdi. Kırım Karayları Şapşal¹⁹ tarafından yetiştirilen " Krenis " adındaki atla gurur duyarlardı. Ayrıca bu at hakkında " Asrın atı " adında bir de kitap yazılmıştı.(1936).²⁰

Türk kültürünün birçok unsurunda atla insanın birbirine yakınlığı ve dostluğu belirtilmektedir. Bu yakınlık Türk Dünyası destanlarında daha da belirginleşmektedir. Atın Türk tarihinde oynadığı rol Türklerin ata karşı özgeçmiş bir dünya oluşturmalarının başlıca sebeplerinden biri olmuştur. Bu yakınlık veya dostluk değişik şekillerde ifade edilmiştir. Atlarla insanlar arasında benzerlik kurulmuştur. Dede Korkut Destanı'nda Aruz Koca atı

¹⁷ Erdoğan Altunkaynak, ,age., s.92

¹⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü,TDK Yay., Ankara, 1984,s. 199

¹⁹ Son Karay Hanı Hacı Seraya Han Şapşal (1873-1961). Ayrıntılı bilgi için bk. Erdoğan Altunkaynak, Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları, s. 28-30; Tülay Çulha, Kırım Karaycasıyla Yazılmış Bir Mecuma (Doktora Tezi),Ankara, 2008, s 9-11

²⁰ Erdoğan Altunkaynak, ,age.,s.51

ağızlıdır.²¹Manas'ın yiğitlerinden Acıbay aygır yanaklıdır.²² Kırım Karaylarının at ile ilgili deyim ve atasözleri şunlardır:

Acegen eşek attan cuvuruk bolır

Arttır atka cılap ketersın kamçısız

At alsan minip al, kız alsan bilip al

At aylınır aylanır kazığına baylanır

At balası attır, it balası ittir

At barlıdan kız yarlıdan

At bilen igitnin başına ne kelir kelmez

At çalışır eşek aşar

At çaman çorbacısı yaman

At çaman yubiyi yaman

At hırsızlık fena zenaat bil de etme

At korse aksar suv korse suvsar (At korse aksar, suv korse suvsar)

At mingenin kılıç kuşanın

At minicisin tapar

At odur ki egeri alsan avdartılsa / Yigit odur ki başın salsa yuhlasa

Atı yok aranda tokatı yok boranda

Atın yaman bolsa satıp kutulırsın / Hatının yaman bolsa malıp kutulırsın

Atka dobranı kosterme

Atka minip at kıdırı

²¹ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I(Giriş-Metin-Faksimile), TDK Yay., Ankara,1994, s. 96

²² Radloff, Manas Destanı, Türksoy Yay., Ankara,1995, s. 91

Atnı da hatnı berme kişige
Atnı da katınnı da berme kişige
Atnın tişleri, atnın yaşları
Atnın yanında eşek bağlasan, at da eşek bolır
Atsız kolsız
Attan tüştü egerden tüşmey
Baba sozi manksa evlad, koca sozi saymagan avrat, kaytın at, uçunında
başın bir kuçukge at
Bahşış atnın çişine bakılmaz
Bir atın hayırına bin at suv içer
Çaman atka kamçu de boluşmez
Deli de atnı yekeruslu yelnı yektı
Dostana atın berme, vergen son terledi deme
Eger atka ağırlık bolmaz
El atına bingen çüşer
Eşek bilen çıkma yolga ittir başına bela, katır bilen hela, at yuruyçının
muradı
Hatında ortaklık bolsa atka bolmaz
Yahşı at Karayga kubat
Yagmur ibit at / çık atın bağıncak
Yaman attan yulunışsın hor hatından ne kayda ketersin
Yayav atlıga yoldaş dugul
Yurgen atka kamçu uralar
Sen han ben han atga piçen bermege kişi yok.

Acegen eşek attan cuvuruk bolır
Arttır atka cılap ketersin kamçısız
At alsan minip al, kız alsan bilip al
At aylınır aylanır kazığına baylanır
At balası attır, it balası ittir
At barlıdan kız yarlıda
Atka dobranı kosterme
Atka minip at kıdırı
Atnı da hatnı berme kişige
Atnı da katınnı da berme kişige
Atsız kolsız
Attan tüştü egerden tüşmey
Baba sozi manksa evlad, koca sozi saymagan avrat, kaytın at, uçunında
başın bir kuçukge at
Bahşış atnın çişine bakılmaz
Bir atın hayırına bin at suv içer
Çaman atka kamçu de boluşmez
Deli de atnı yekeruslu yelnı yektı
Dostana atın berme, vergen son terledi deme
Eger atka ağırlık bolmaz
El atına bingen çüşer
Eşek bilen çıkma yolga ittir başına bela, katır bilen hela, at yuruyçının
muradı
Hatında ortaklık bolsa atka bolmaz
Yahşı at Karayga kubat

Yaman **attan** yolunuşsın hor hatından ne kayda ketersin
Yayav **atlığa** yoldaş dugul
Yurgen **atka** kamçu uralar
Sen han ben han **atga** piçen bermege kişi yok.
Acegen eşek **attan** cuvuruk bolır
Arttır **atka** cılap ketersin kamçısız
At alsan minip al, kız alsan bilip al
At aylınır aylanır kazığına baylanır
At balası attır, it balası ittir
At barlıdan kız yarlıdan
At bilen igitnin başına ne kelir kelmez
At çalışır eşek aşar
At çaman çorbacısı yaman
At çaman yubiyi yaman
At hırsızlık fena zenaat bil de etme
At korse aksar suv korse suvsar (At korse aksar, suv korse suvsar)
At mingenın kılıç kuşanın
At minicisin tapar
At odur ki egeri alsan avdarılsa / Yigit odur ki başın salsa yuhlasa
Atı yok aranda tokatı yok boranda
Atın yaman bolsa satıp kutulırsın / Hatının yaman bolsa malıp
kutulırsın
Atka dobranı kosterme
Atka minip at kıldıra
Atnı da hatını berme kişiye

Atnı da katını da berme kişiye
Atnın tişleri, atnın yaşları
Atnın yanında eşek bağlasan, at da eşek bolır
Atsız kolsız
Attan tüştü egerden tüşmey
Baba sozi manksa evlad, koca sozi saymagan avrat, kaytın at, uçunında
başın bir kuçukge at
Bahşış atnın çişine bakılmaz
Bir atın hayırına bin at suv içer
Çaman atka kamçu de boluşmez
Deli de atnı yekeruslu yelnı yektı
Dostana atın berme, vergen son terledi deme
Eger atka ağırlık bolmaz
El atına bingen çüşer
Eşek bilen çıkma yolga ittir başına bela, katır bilen hela, at yuruyçinin
muradı
Hatında ortaklık bolsa atka bolmaz
Yahşı at Karayga kubat
Yaman **attan** yolunuşsın hor hatından ne kayda ketersin
Yayav **atlığa** yoldaş dugul
Yurgen **atka** kamçu uralar
Sen han ben han **atga** piçen bermege kişi yok.

Av ve Avla İlgili Unsurlar: İnsanlık tarihi kadar eski olan avcılık, başlangıçta insanların yabarı hayvanlardan korunmak, karınlarını doyurmak amacıyla daha sonraları ise bu temel sebepler yanında geçimlerini sağlamak,

eğlence, spor amaçlı olarak yaptıkları bir uğraştı. Türk tarihinin en eski dönemlerinden itibaren avcılığın Türkler arasında da beslenme, geçim ve spor amacıyla yapıldığını Türk dilinin en eski metinlerinde görmekteyiz.²³

Fizyolojik gereksinimler içinde en temel nokta olan beslenme toplayıcılığın yaşamı devam ettirme noktasında yetersiz kalması nedeniyle insanoğlunu avcılığa yöneltmiştir. Ancak bir canlının yaşaması için başka bir canlıyı öldürmesi zorunluluğu ferdin kendi yaşam alanından çıkıp farklı bir yaşam alanına müdahalesini gerektirmiştir. Bu durum ise doğadaki tüm varlıkların bir ismi olduğuna inanan toplumlarda yapılacak eylemlerin belirli bir kurallar dizgesi içerisinde gerçekleştirilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu zorunluluk içinde bozkır Türk devletlerinin en kudretli geleneklerinden birini oluşturan avcılık Altay Türk boylarının ve halklarının ekonomik hayatında asli bir rol oynamakla kalmamış toplumun hayatı üzerindeki güçlü tesiriyle bir dini kültün ve inancın doğmasına da neden olmuştur.²⁴

Türkler, avcılığı seven bir ulustu. Türklerin bilinen en eski av törenlerine sığır adı verilmektedir. Bu törenlerde Türkler, ulusal bir totem olan **yak** (Tibet sığırı) avlarlardı.²⁵ Göçebe bir yaşam süren Türkler avlanırken ok-yay ve daha sonraları da ateşli silah kullanmışlardır. Göçebe yaşamın gerektirdiği şekilde avladıkları hayvanlar yabani kuşlar(kaz,ördek vb.), dağ keçisi (teke),tavşan vb.;kürkleri için tilki ve eski kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre spor amaçlı olarak aslan,domuz gibi hayvanlardır. Karayların avcılıkla ilgili tespit ettiğimiz atasözü ve deyimleri şunlardır:

Ag **kaz** çamurdan da çıkkanda ak kala.

Arslan bilen arslan bol, kozulen kozu bol, eşek bilen eşek bolma.

Arslan kendi kuçu bilen toyar

Atkan yerinde **oku** sıçkan yerinde boku

Baban anan **domuz** da bolsa künde on kere arkasın sapa

²³ bk. Nadir İlhan;Mustafa Şenel, "Divânı Lügati't Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler ve Kavram Alanları", Turkish Studies International Periodical For the Language Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter 2008 ,s.259-277

²⁴ Ahmet Caferoğlu, "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C.I., 1972, Ankara, s.169

²⁵ Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, TDK Yay.,Ankara,1969,s.45

Bitke **ok** atkan tonunu **otka** yakkan

Çevir **kaznı** yanması

Doğruluk bilen keter **ok**, egirlik bilen kalır elde **yay**.

Domuzdan bir kıl alsan o da fayda

Okçuları yolda ateş (avaz) çıkarır

Tavşan daga açuvlandı dağın haberi bile bolmamış

Teke kurban gendi ayacı bilen kelir

Tilki ne kadar kaçarsa varacağı çırıcı tukkanıdır

Tilkige baş bolgançak aslanga kuyruk olması iy dir.

Tilkinin çok oyunudur lakin iyisi kaçmaktır

Yay ilen **ok** atılır yedi dereler katılır / **Ay** ilen küneş dutulur ahir zaman olacahdır

Avrat: Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Türk milletinde erkek için vazgeçilmez üç unsur vardır: at, avrat, silah.²⁶ At taşıtı, silah mücadele için gerekli her türlü aleti, avrat ise esasında tanrının erkeğe bir emaneti olan eşi temsil eder.

Bilindiği üzere eski Türklerde at, avrat, silah (pusat) kutsaldır, dolayısıyla kimseye emanet edilemez. Üçü de sahibinin şerefidir, namusudur.²⁷

Toplayıcılıkla geçinen ilkel toplumlarda, kadının gebelik döneminin ve çocuğu büyütme döneminin uzun sürmesi, bu yüzden erkek gibi evden fazla uzaklaşmaması ve eve topladığı kök, meyve, bitki gibi yiyecekleri getirmesi, kadının saygınlığını arttırmıştır. Erkeğin avcılık yaparak eve yiyecek getirmesi, tabiat şartları sebebiyle her zaman mümkün olmuyordu. Çocuğun soyunun kime dayandığı da evden uzun süre uzak kalan erkeğe

²⁶ Mustafa Cemiloğlu, "Kamyon Yazıları ve Geleneksel Kültürümüz", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,C.15, S.1, 2002, s.70

²⁷ Bayram Kodaman, "Devlet Adamlığı Üzerine Düşünceler", Müdafaa-i Hukuk Dergisi, Ağustos 2007, s.16

değil, evin yakınında bulunarak eve yiyecek getiren ve çocuklara bakarak kadına bağlanarak belirlenmiştir. Fakat hayvanların grup hâlinde avlanan erkeklerce, evcilleştirilmeye başlaması ve tarımda hayvanın kullanılmasıyla kadının saygınlığı ve kutsallığı da hafiflemiştir.²⁸

Türk atasözleri ve deyimlerinde tek eşlilik (monogami) vurgulanmaktadır. Tarih içerisinde Türklerin birden fazla eşle evlendikleri görülmemiştir. Gökalp'in bildirdiğine göre, hakanların ve beylerin "hatun"dan başka "kuma" adıyla başka illere mensup eşleri de bulunabilirdi. Fakat Türk töresi bunları resmen eş olarak tanımazdı, çocukları hakan olamazdı mirasdan hak alamazlardı.²⁹

Baba sozi manksa evlad, koca sozi saymagan avrat, kaytın at, uçunında başın bir kuçukge at.

Ot belasından su belasından yaman avrat şegerinden semı Tanrı kurtarsın.

Yaman şehir avrattan hak saklasın.

Deve: Açlık ve susuzluğa dayanabilme yeteneğiyle develer, at kadar olmasa da göçebe Türk kültüründe yer edinmiştir. Develer, ulaşım aracı ve yük hayvanı olarak kullanıldığı gibi eğlence amaçlı olarak güreştirilirdi de aynı zamanda.³⁰ Kırım Karaylarının deyim ve atasözlerinde deve şu şekillerde yer almıştır:

Baba deve bir akça. Paalı balam / Baba deve bin akça. Ucuz balam.

Bir totem ot deveni yerden ucudur

Boyu deveden akıllı duvmuşnın

Deve öler deveci mi öler.

Deveci bilen konuşkanın kapısı büyük kerekdir

Deveden büyük fil demişler

Devege benzersin son harap bolmaz senin işin.

Devege yem layık olsa boynun uzatır.

Eşek: Göçebe Türkler eşeği çoğunlukla yük taşımada kullanmışlardır. Eşeğin at kadar değeri olmadığı açıktır. Zira at Türk kültüründe kutsal sayılmış adeta yoldaş olarak görülmüştür. Nitekim göçebe yaşam tarzında atın son derece büyük önemi vardır. Eşek Kırım Karaylarının deyim ve atasözlerinde de aşağılama amaçlı kullanılmıştır :

Acegen eşek attan cuvuruk bolır

Alçaçık eşekke minmek kolay

Arslan bilen arslan bol, kozulen kozu bol, eşek bilen eşek bolma.

At çalışır eşek aşar

Atnın yanında eşek bağlasan, at da eşek bolır

Bir eşek bir katır ne gemini bilir ne yasanı / Onlardan iyi kır katır ekisi de eşek oğlu katır

Dogru eşekke eyitılır

Eski eşekke yanı kulak

Eşek bilen çıkma yolga ittir başına bela, katır bilen hela, at yuruyçinin muradı

Eşek de yatıp torge munaygan bola.

Eşek kartaygan son tavla başı olmaz

Eşek kuyrugundan elek bolmaz

Eşek öldü ortaklık kesildi

Eşek yükü bilen yaraşır

²⁸Muharrem Kaya, "Türk Halk Anlatılarında Kadın"Toplumbilim, S.15, 2002,s.49-54; Andre Michel, Feminizm, (Çev. Şirin Tekeli), Kadın Çevresi Yay., İst., 1984, s.17-86; Mualla Türkölmez, Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ark Yay., Ankara, 1995, s.1-65; Ümit Hassan, Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler, V Yay., Ankara, 1986, s. 13-4 ; Nilgün Gürbüz, "Kadın Tarihsel Gelişimi ve... 8 Mart", İskenderiye Yazıları, S.8, Mart 1997, s. 17 (http://www.muhammedkayamsu.tr)

²⁹ Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, (Haz: Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yay.,İstanbul, 1976,s. 159

³⁰ Bahaeddin Ögel,Türk Kültür Tarihine Giriş I, Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara, s. 35

Eşekden evvel ahırğa kirme

Eşekni de toyğa çakırlar ye suv taşıma ye otun

Eşsek oğlu katır ne gonıl bilir ne hatır / İşi bitmen misafir bir gun de yatar on gun de yatar.

Eşsek turşusu

Kart eşeknin tekmesi kattı bar

Keyf eşsekde da olır

Olme eşekim yaz kelir arpa yersin

Tanrını eşegi sozge tuşse de çigar

Eşyalar: Göçebe Türkler çadır-köylerde yaşamaktaydılar.³¹ Bu çadırların iç döşemelerinde keçe çokça kullanılmıştır. Hareketli bir yaşam biçimi olan göçebelikte hayvanın taşıt olması, buna bağlı olarak hayvanın taşıyabileceği eşyaları beraberinde getirir. Döşek, minder, çanak, çömlek³² gibi eşyalar kullanıldığını gözlemlemekteyiz.

Göçebe Türklerin giyim tarzını ele aldığımızda ata kolay ve rahat binilmesi hususunda pantolon ve çizme kullanılmaktadır. Ayrıca Türklerin yiyecek ve silahlarını asabilmek için deri kemerler, soğuktan korunmak için kalın palto ve kürkler, kulaklıkları ve enseli şapkalar kullandıklarını söyleyebiliriz. Hayvancı göçebe Türklerin elbiselerinin esasını yün, deri ve kürk meydana getirmektedir.³³ Davul ve zurna ikilisinin de göçebe Türklerle dayandığı görüşündeyiz. Zira davul hayvan derisinden yapılan bir alettir. Kırım Karaylarında bu konuya ilişkin deyim ve atasözleri şunlardır:

Anlaganga (biline) sivri sinek saz, Anlamaganga **davul zurna** az

Ayakkabı da baş salları duyucunun **kaval** kavesin

Ayipli upralmaktan ulanlıka **kaftan**

³¹ Bahaeddin Ögel, *age.*, s.19

³² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, TDK Yay., Ankara,1991, s. 30

³³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi*ne Giriş 5,(Türklerde Giyecek ve Süslenme), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1978, s. 2

Baş sav bolsa **kalpak** tapılır

Baş ustunde **kalpak**

Birisi sıy beri başka onusı **kalpakka**

Bizim kelin de bir **minder** kaktı

Çanak çanakka tokuşsa söz çıkar, insan insana tokuşsa kavga çıkar

Davulun sesi uzaktan eşitile

Deli bilen bir **çuvala** kirilmez.

Delige **kalpak** al desen baş alır

Ey kambur felek kumine **davul** çaldırır kumine cumbuş, kumine yadırır kumine kelaş

Funduk **çuvalı** kibik boşanlı

Hasır azmaz atlas tozumaz

Kalpak al desen baş alır

Kamçu bilen yırak ketmesin

Kazan katalan **kapagın** tapkan

Kazan kazanga : kotın kara çelmecik de kule kule param parca (parca parca)

Kazan taşganda çomuçke kıymet bolmaz

Kazanga yınışma kara yoker, yamanga yanışma yarası yoker

Kazanında ne taşlasan kaşıқта o kelir

Kiridin aranga **kamçunu** al kolga

Mana ne fayda dünyanın keniş bolganı **çizmam** dar bolsa

Minder salgan gendı de oturur

O kadarlık **çanak** da **çanagga** tokuşır

Toşegine kore ayagın uzat

Yıradan **davul** sesi hoş gelir yanına varsan boş gelir

Yorganına (toşegine) gore ayakların uzat

Zenginın üstünde yangı **urba** korseler,hayırlı bolsın derler./Fukarada gorseler kaydan aldın derler

Zerdaleden bolmaz al **zurnadan** haberi

Hayvancılıkla İlgili Unsurlar : Göçebe yaşam tarzının hayvancılığa dayanan bir yaşam biçimi olduğunu daha önce de belirtmiştik. Göçebe Türkler koyun, keçi vb. yetiştiriciliği yapmış bunların etinden, sütünden, postundan faydalanmışlardır.

Kırım Karayları hayvancılıkla da uğraşmışlardı. At, eşek, büyük baş hayvan ve küçük baş hayvan beslemişlerdi. Sürüleri Kale'de, Burunçuk'ta ve Kale civarında beslerlerdi. Koyunları yaylaya çıkarırlardı. "Kimin Şura'da bahçesi vardır, Alma deresinde de üzüm bahçesi, Kalede in ve evi vardır, Yaylada koyun sürüsü daha ne gerek ona"³⁴

Hayvancılıkla beraber çobanlıkla ilgili hususları da bu başlık altında ele almayı uygun buluyoruz. Ayrıca çobanın gözetlediği sürüyü kurtlardan korumak için önemi olan köpeği de ele almak doğru olacaktır. Türk kültüründe son derece asil bir varlık olan kurt ise ele aldığımız atasözü ve deyimlerde daha çok sürü için bir tehlike olarak ele alınmıştır. Köpek ise pis, kötü bir hayvan olarak başkasını aşağılamak amaçlı kullanılmıştır. Kırım Karaylarında hayvancılıkla ilgili deyim ve atasözleri şunlardır :

Ana-baba bolacağına **kopek** bol

At balası attır, **it** balası ittir

Ayrırganlarını **ayuv** iyer, bolinenlerini **boru** iyer

Ayrarı yektir içmege, çırak bilen keter sıçmaga.

Bir ayağın algançak gayrısın **kopek** aşar

Bir kolu **balda** bir kolu **yavda**

Boru boru anan baban yanından yuru

Boru daga kirgen dagının haberi olmagan

Boruge berme **koyunı** kutme

Et yatsa **kurt** kopar

Etinden kuvanmasan **kuyruktan** kuvan

Her **kopekke** taş atsan taşın kıymeti bin altına erişir.

İnsan-kulaktan, **ayvan**-tamaktan

İt itni aşamaz

İt itni aşay boru aşay ikisini de.

Kart **kiyvının** da kalaçı bar kıldırıp baksan komeçi de bar.

Kart **koyunda** kalaç bar, karmalasan komeç var

Kopegin aceli kelse **çobanın** ayagina sarılar

Kopegin avzundan suyek düşmez

Kopek avlar kervan keçer sözlemegen uslu keçer

Kopek de baklavadan pay imit eder

Kopek kuyruğu bolgan yaku balalı boltan

Kopek yaldanından deniz murdar olmaz

Kopekin yılda kartaytır

Koy **kopek**siz bağ dereksiz

Kurt **kopek**in maskarası bolır

Musafir **kopegin** kuyruğı butunun arasında

Olecek koy **çobanın** ırgasına sarıla

Sevgenge **süt** sevmegenne su

³⁴ Erdoğan Altunkaynak, ,age., s.51

Sıçgan stge tilin pişirgen suvga ufure
Stegen koynın kopegi bol
Sutke avuzun pişirgen katıgga ufurur
Yagmurda çalın kurda işirgin

Şamanizm (Tengricilik) : Bu inanç göçebe yaşamına o kadar bağlıdır ki, Tengrici kavimlerin yerleşik bir yaşama geçişleri daima göçebe hayatı ile birlikte Tengriciliği de bırakmalarını ve diğer inançları kabul etmelerini beraberinde getirmiştir. Göçebeliği bırakmayan kavimler, Tengriciliği de bırakmamışlardır. Doğu ve Orta Avrupa'da, Orta Çağ'ın sonlarına kadar, Tengri'ye dua eden bazı ufak göçebe kavimlere rastlamak mümkün olmuştur.³⁵

Kırım Karayları Museviliği benimseyen ilk ve tek Türk boyu olarak tanınır. Ancak diğer dinlerin de varlığını kabul etmektedirler. Karayların arasında ise hala atalar dinine ait mitolojik izler yaşatılmaktadır. Mesela iyiyi ve kötüyü temsil eden Tanrı'lar bulunmaktadır. Ulug-Ata, iyilik,sulh,rahatlık,yağmur,bereket verir. Karay takvimi Ulug-Ata sanavi olarak adlandırılmış ve ay adları eski Türkçe yazılmıştır. Kargal – Ata kötüyü temsil eder,insanlara zarar verir.³⁶ Karayların deyim ve atasözlerinden de tengriciliği benimsemiş olduklarını şu örneklerle görmekteyiz :

Bergen Tanrını yaran
Bilki dogrı Tanrı sever
Boyuma canım boyuma padişahdan büyük Tanrı var
Erte turgan kişinin Tanrı onartır işını
Fakir tanrının garipidir
Faydasızdan çezvet çık Tanrı saklasın belasından
Her kimge kazan yibemerse Tanrı, soz anlamana düşurir Tanrı

Kaçkan da Tanrı der, kuvgan da Tanrı der
Kuthar Tanrı yat yer-suvdan
Mal verici Tanrıdır
Tanrı akama bersin de akam da mana bersin
Tanrı akılın algançaz canım alsın
Tanrı ası olan dünyada onmaz
Tanrı berir yalvarmak kerek / Üyge ketirmez barıp almak kerek
Tanrı berse oturgana da bere
Tanrı bir kişinin uracak bolsa en başta akkılın alır
Tanrı degen çalış kulum berırım
Tanrı ilkidin soom hayr etsın
Tanrı kaçkını ayırmay
Tanrı kop kormegey
Tanrı korsın beterden
Tanrı kulinın ayıbın yuzune urmaz
Tanrı mal verir de kullanma anahtarın vermez
Tanrı meni hor etme, Tanrı meni ağılatma
Tanrı sen ver kısmetimi
Tanrı vergenin hesabı bolmaz
Tanrı yunah yazmasın
Tanrı yuru kulum dese ye onbaşı ye poçtalon bolırsın
Tanrıdan izlesır dünyada bolmaz
Tanrıge işangan aç kalmaz

³⁵ Urreligion der Ungaren (Almanca) / Eski Macarların İnanıcı,(<http://www.turkforum.net>)

³⁶ Erdoğan Altınkaynak, ,age.,s.6

Tanrını eşegi sozge tuşse de çıkar

Tanrının kumu tarıdan kop

Yanılmış Tanrıdır

Zuluman zulümü olsa, mazlumun Tanrını var

Yiğit: Türk kültüründe erkek yiğit olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni türk erkeğinin savaşçı, kahraman niteliği taşıyor olmasıdır. Türk erkeği çalışkanlığı, güçlülüğü, zekası ve cesaretiyle ün yapmış ve bir kahraman kabiliyeti oluşturmuştur. Türk kültüründe yiğit ve atı ayrılmaz bir ikiliyi teşkil eder. Çünkü bu ikisi her anlamda birbirlerine benzer ve birbirlerini tamamlar. Bu ikili Türk destanlarında temel kahramanlar olduğu gibi deyim ve atasözlerinde de karşımıza çıkmaktadırlar.

Toplumda yigittik göstermek erkekliğin şanındandır. Bu sebeple yapı olarak erkek kadına göre daha serttir. Erkeklik gösteren yigit ölse de ardında namı ve sanı kalır. Erkeğin sözü merttir.³⁷Kırım Karaylarının yigittikle ilgili deyim ve atasözleri şunlardır :

At odur ki egeri alsan avdarılsa / Yiğit odur ki başın salsa yuhlasa

Evelki kuturılıngıma bakma, şindigi yigittliğime bak

Lagabı bilen yigit yaraşır

Yigit bolgan taştan çıkarır

Yigitın manlayı açık

Yol ve hareket ile ilgili unsurlar : Göçebelik denilince akla yol kavramı gelir. Çünkü göçebe bir yaşam sürekli olarak yolculuk yapmayı gerektirir. Buna bağlı olarak da hareketli bir yaşam tarzının varlığı kaçınılmazdır. Çeşitli nedenlerle göç eden bir Türk boyu olan Karayların deyim ve atasözlerinde yol ve yolculukla ilgili deyim ve atasözleri şunlardır :

Abarot satıp yuriy

Agan suv yolun tabar

Altadı yolunu başladı

Bala bilen çıkma yolga / ketirir başına bela / Araban yürüse oturur yıglar / koçerin sinsa oturur kuler.

Balta kotergen ince topcak yol keter

Bar sevdigim açık bolsın yolların

Biri kıl sıymay biri de koçer ağacı tıga.

Boru boru anan baban yanından yuru

Boş gezenin kafadası

Eşek bilen çıkma yolga ittir başına bela, katır bilen hela, at yuruyçinin muradı

Eşekni de toyga çakırılar ye suv taşımaya ye otun

Gonulden gonulge yol bar

İnsan bilinir yolda, kartada, içkide.

Kadını yolcın yolda yaraşır

Karda yurude yuzun bildirme

Keter isen yolun bolsun, kimse yolun bağlamasın

Kop yaşagan kop bilmez kop yürügen kop bilir.

Kop yurigenden sorma hep bilgenden sor

Okçıları yolda ateş (avaz) çıkarır

Sevesin atlen yurume, sev anı besleme

Tanrı yuru kulum dese ye onbaşı ye poçtalon bolırsın

Toz yolda aylana da barça barça mahtana

³⁷ Salim Küçük, "Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2003, s. 223

Urı **yurıy** burunun dogrusu bilen

Uyde kıynalma, **yolda** avranma

Yavaş **yürü** bek basma, olur olmaz sözge kulak asma

Yayav atlıga **yoldaş** dugul

Yol koklere başlana yerden

Yolcu yolda yaraşır

Yolcu yoluna yaraşır

Yoldan tapsan, sayıp al

Yurgen atka kamçu uralar

Coğrafyadan vatana geçiş ve vatan ile birlikte göç ediş Türklerin belirgin özelliklerindedir. İnsanlık tarihinde mühim rol oynayan göç insanları ve insan gruplarını birbirine yaklaştırıp, kültür çeşitliliğinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı gök kubbede, aynı güneş ve aynı ay altında yürüyen, hareket eden insanlar, bu zenginliğiyle yıllarca yaşamışlardır. Göç edişin esas sebebini ise, insan gruplarının yeryüzü yuvarlağı üstünde yaşadığı coğrafyanın, toprak parçalarının birbirinden ayrı niteliklere sahip olması oluşturur. Farklılığı ve farklılığın güzelliğini yaratan insan gruplarının üzerinde yaşayıp, tarihlerini yazdıkları toprak parçaları, daha sonra onların vatanları olmuştur. Nitekim milli kimliğin ve de kültürün doğmasına, büyümesine ve etnik görünümü yansıtmasına bu toprak parçaları zemin hazırlamıştır. Bu zeminde, toprağın nitelikleri, ormanlar ve orman türleri, hayvanlar ve bitki örtüsü, dağlar, ırmaklar, denizler, göller, çöller, insan gruplarının hayat tarzını, yaşayışını, dünya görüşünü şekillendirmiştir. Kültürün boyutları, zenginlikleri ise dil ile sınırlıdır. Bu durum varlığını, toplumların yaşantılarını, karakterlerini ve tarihini en güzel şekilde gözler önüne seren deyim ve atasözlerimizle sağlamıştır. Neticede kültürün oluşturduğu bütün anlamlar dilde geçerli biçimleri bulmuşlardır. Dilimize baktığımızda, tespitlerimiz doğrultusunda, Kırım Karayları'nın atasözü ve deyimlerinde göçebeliğin izlerinin ne kadar belirgin olduğu görülmüştür. Sözünü ettiğimiz belirginlik çalışmamızda, "At, Av ve Avcılıkla İlgili Unsurlar, Avrat, Deve, Eşek, Eşyalar, Hayvancılıkla İlgili Unsurlar, Şamanizm

Yiğit, Yol ve Hareketle İlgili Unsurlar" olmak üzere on başlık içerisinde incelenmiştir. Bu başlıklardan ilki olan "At" başlığı altında 108 tane atasözü ve deyim varlığıyla göçebeliğin izinin en yoğun olduğu başlık tespit edilmiştir. En az olduğu başlığı ise 3 tane atasözü ve deyim varlığıyla "Avrat" başlığı oluşturmuştur. "Av ve Avcılıkla İlgili Unsurlar" başlığı içerisinde ise daha çok 'ok ve yay' kelimelerine rastlanıldığı görülmektedir. "Eşyalar" başlığı içerisinde ise aynı yoğunluk 'kalpak, çanak, toşek ve urba' kelimelerinde görülmektedir. Tüm başlıklardan tespit edilen atasözü ve deyimlerin varlığını ise 290 örnek oluşturmuştur. Kırım Karayları'nın atasözü ve deyimlerinde yer alan göçebe kültürün örneklerini çoğunlukla, geçmişlerinde yaşadıkları bazı tecrübelerin ifadesinin oluşturduğu görülmüştür. Bu ifade zenginliği Türklere, kimliğini, kültürünü, benliğini, özgüvenini, farklılığının güzelliğini, insan olma gururunu kazandırmıştır. Çünkü Türkler her zaman, koşulların zorluğuna bakmaksızın, göç ederken vatanlarını da gönüllerinde ve düşüncelerinde taşımışlardır.

KAYNAKLAR

- AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1, Atasözleri Sözlüğü,TDK Yay., Ankara,1984
- ALKAYA, Ercan, "Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri",Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.2,2006
- ALTINKAYNAK, Erdoğan, Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Sota Yay., Haarlem , 2006
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Türklerde Av Kültü ve Müessesesi", VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C.I., 25-29 Eylül 1970, Ankara 1972, s. 169-175
- CEMİLOĞLU, Mustafa, "Kamyon Yazıları ve Geleneksel Kültürümüz", Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,C.15, S.1, 2002,s.69-82
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları" 18 Mayıs 2007 (<http://turkmilleti.wordpress.com>)
- ÇULHA, Tülay, Kırım Karaycasıyla Yazılmış Bir Mecuma (Doktora Tezi),Ankara, 2008
- DİZDAROĞLU, Hikmet, Halk Şiirinde Türler, TDK Yay.,Ankara,1969
- ERGİN, Muharrem Dede Korkut Kitabı (Giriş-Metin-Faksimile), TDK Yay., Ankara,1994
- GÖKALP, Ziya, Türkçülüğün Esasları, (Haz: Mehmet Kaplan), Kültür Bakanlığı Yay.,İstanbul, 1976
- GÜLSEVİN, Selma, "Karay Türkçesinde Oğuzca Unsurlar", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/2 Spring 2007 ,s.300-306
- GÜRBÜZ, Nilgün "Kadının Tarihsel Gelişimi ve... 8 Mart", İskenderiye Yazıları, S.8, Mart 1997(<http://www.muhammedkayamsgsu.tr>)
- HASSAN, Ümit, Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler, V Yay., Ankara, 1986
- İLHAN, Nadir; ŞENEL, Mustafa, "Dîvânu Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler ve Kavram Alanları", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter 2008, s.259-277
- KAYA, Muharrem, "Türk Halk Anlatılarında Kadın",Toplumbilim, S.15, 2002
- KODAMAN, Bayram, " Devlet Adamlığı Üzerine Düşünceler", Müdafaa Hukuk Dergisi, Ağustos 2007
- KÜÇÜK, Salim, "Cinsiyet Ayrımlı Atasözlerinde Kadın ve Erkek Kimliği",Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal. Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt V, Sayı 2, Aralık 2003, s. 213-224
- MİCHEL, Andrée , Feminizm, (Çev. Şirin Tekeli), Kadın Çevresi Yay., İst., 1984
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihi, TDK Yay.,, Ankara,1991
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş 5,(Türklerde Giyecek ve Süslenme), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara,1978
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş I, Kültür Bakanlığı Yay.,İstanbul, 1978
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, T.D.A.V. Yay., C.II,İstanbul , 1971
- ÖNER, Mustafa, Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK Yay., Ankara,1998
- PAMİR, Aybars, "Orta-Asya Türk Hukukunda 'Töre' Kavramı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Ankara,2009
- RADLOFF, Manas Destanı, Türksoy Yay., Ankara,1995
- SAYAN, Yüksel, "Göçebeliliğin Mirasçıları: Yörükler", Doğa,Çevre ve Kültür Dergisi,S.2,(Nisan-Haziran)İzmir, 2004 (<http://www.ekolojimagazin.com>)
- TEKİN, Talat ve Ölmez, Mehmet Türk Dilleri, Simurg Yay., İstanbul, 1999
- TÜRKÖNE, Mualla, Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ark Yay., Ankara, 1995
- Urreligion der Ungaren (Almanca) / Eski Macarların İnançları(<http://www.turkforum.net>) ÜÇOK, Coşkun; MUMCU, Ahmet; BOZKURT, Gülnihâl, Türk Hukuk Tarihi, Ankara, 2006